

—
Верховний
Суд

ОГЛЯД судової практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду

у справах зі спорів, що виникають
між особами, які проживають однією
сім'єю, але не перебувають у шлюбі

Зміст

Правовий висновок Великої Палати Верховного Суду, який враховано у практиці Касаційного цивільного суду у справах зі спорів, що виникають із фактичних шлюбних відносин	5
Підтверджені правові висновки Верховного Суду України, які враховані у практиці Касаційного цивільного суду у справах зі спорів, що виникають із фактичних шлюбних відносин	5
1. Встановлення факту наявності / відсутності спільного проживання чоловіка та жінки однією сім'єю	6
1.1. Підтвердження фактичного шлюбу	6
1.1.1. Тривале проживання чоловіка та жінки окремо у зв'язку з особливостями їх професійної діяльності не може свідчити про припинення фактичних шлюбних відносин та про їх відсутність	6
1.1.2. Факт участі чоловіка та жінки у програмі штучного запліднення за репродуктивних технологій може свідчити про існування між ними відносин, притаманних подружжю	7
1.1.3. Проходження чоловіком військової служби, реєстрація та постійне проживання у військовій частині не можуть свідчити про те, що сторони не перебували у фактичних сімейних відносинах, оскільки вказують лише на виконання ним військового обов'язку	9
1.2. Відсутність фактичного шлюбу	10
1.2.1. Факт проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу може бути встановлено судом лише з 01 січня 2004 року (після набрання чинності СК України), оскільки КпШС України не передбачав юридичних наслідків для чоловіка та жінки, які проживали разом без реєстрації шлюбу. Спори про поділ майна осіб, які живуть однією сім'єю, але не перебувають у зареєстрованому шлюбі, вирішувалися згідно з частиною першою статті 17 Закону України «Про власність»	10
1.2.2. Сам собою факт перебування у близьких стосунках чоловіка та жінки без доведення факту ведення спільного господарства, наявності спільного бюджету та взаємних прав і обов'язків, притаманних подружжю, не може свідчити про те, що між ними склалися та мали місце усталені відносини, які притаманні подружжю	12
2 Справи у спорах, що виникають із фактичних шлюбних відносин	

- 1.2.3. Перебування в зареєстрованому шлюбі виключає встановлення факту проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу 14
- 1.2.4. Показання свідків та спільні фотографії не можуть бути єдиною підставою для встановлення факту спільного проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу 15
- 1.2.5. Спільна присутність на святах та пересилання коштів не можуть свідчити про те, що між сторонами склались усталені відносини, які притаманні подружжю 16
- 1.2.6. Сам собою факт періодичного спільного відпочинку не є достатньою підставою для визнання факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу 18
- 1.2.7. Проживання чоловіка і жінки за однією адресою, що пов'язане з поділом майна після розірвання шлюбу та відсутністю іншого місця проживання, не свідчить про сімейні відносини між ними 19
- 2. Поділ майна осіб, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах 20**
- 2.1. Особам, які проживають однією сім'єю без реєстрації шлюбу, на праві спільної сумісної власності належить майно, набуте ними за час спільного проживання або в результаті спільної праці та за спільні грошові кошти 20
- 2.2. Визначальним при поділі нерухомого майна, набутого за договором інвестування в будівництво особами, які перебували у фактичних шлюбних відносинах, є не дата реєстрації права власності на новостворене майно, а період сплати пайових внесків на об'єкт інвестування 21
- 2.3. У випадку визнання права власності на предмет іпотеки за однією з осіб, яка перебуває у фактичних шлюбних відносинах, до нового набувача не переходить право власності на предмет іпотеки після укладення договору іпотеки, оскільки вважається, що така особа набула право на майно в період первинного придбання майна 23
- 2.4. Кошти за договором банківського вкладу, укладеного в період спільного проживання сторін без реєстрації шлюбу, є об'єктом спільної сумісної власності подружжя 24

3. Особливості спадкування особами, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах	26
3.1. Зміна черговості одержання права на спадкування і визнання права власності на майно в порядку спадкування за законом разом із спадкоємцями першої черги за рішенням суду має місце за умови встановлення факту спільного проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу та доведеності факту перебування одного з фактичного подружжя у безпорадному стані згідно зі статтею 1259 ЦК України	26
3.2. Факт спільного проживання чоловіка і жінки не є достатнім доказом перебування у фактичних шлюбних відносинах та не є правовою підставою для зміни черговості спадкування	27
3.3. Факт реєстрації (проживання) жінки та чоловіка за однією адресою не є ні головною, ні обов'язковою ознакою наявності фактичного шлюбу та, відповідно, не є підставою для зміни черговості спадкування	29
3.4. Підтримання стосунків між жінкою та чоловіком після розірвання шлюбу не має характеру сімейних відносин, а отже, не може бути підставою для виникнення права на спадкування за законом	31
3.5. Встановлення факту проживання чоловіка і жінки однією сім'єю без реєстрації шлюбу й одночасне перебування в зареєстрованому шлюбі з іншою особою порушує принцип одношлюбності, встановлений у статті 25 СК України, та позбавляє права на спадкування за законом	32
3.6. Наявність лише документів, пов'язаних зі смертю та захороненням спадкодавця, не є доказом перебування з ним у фактичних шлюбних відносинах	33
4. Застосування норм процесуального права	34
4.1. Встановлення факту проживання однією сім'єю у разі існування спору про право вирішується у позовному провадженні	34

Правовий висновок Великої Палати Верховного Суду, який враховано у практиці Касаційного цивільного суду у справах зі спорів, що виникають із фактичних шлюбних відносин:

постанова Великої Палати Верховного Суду від 22 серпня 2018 року у справі № 644/6274/16-ц (провадження № 14-283цс18) – <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78011421>

Підтверджені правові висновки Верховного Суду України, які враховані у практиці Касаційного цивільного суду у справах зі спорів, що виникають із фактичних шлюбних відносин:

постанова Верховного Суду України від 08 листопада 2017 року у справі № 6-1447цс17) – <http://reyestr.court.gov.ua/Review/70663933>

постанова Верховного Суду України від 20 лютого 2012 року у справі № 6-97цс11 – <http://reyestr.court.gov.ua/Review/22207362>

постанова Верховного Суду України від 24 травня 2017 року у справі № 6-843цс17 – <http://reyestr.court.gov.ua/Review/66907392>

постанова Верховного Суду України від 25 грудня 2013 року у справі № 6-135цс13 – <http://reyestr.court.gov.ua/Review/36475619>

постанова Верховного Суду України від 23 вересня 2015 року у справі № 6-1026цс15 – <http://reyestr.court.gov.ua/Review/51404703>

постанова Верховного Суду України від 16 грудня 2015 року у справі № 6-2641цс15 – <http://reyestr.court.gov.ua/Review/54513240>

постанова Верховного Суду України від 20 червня 2012 року у справі № 6-56цс12 – <http://reyestr.court.gov.ua/Review/24976437>

1. Встановлення факту наявності / відсутності спільного проживання чоловіка та жінки однією сім'єю

1.1. Підтвердження фактичного шлюбу

1.1.1. Тривале проживання чоловіка та жінки окремо у зв'язку з особливостями їх професійної діяльності не може свідчити про припинення фактичних шлюбних відносин та про їх відсутність

27 березня 2019 року Верховний Суд у складі Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув справу за позовом ОСОБА_3 до ОСОБА_4 про встановлення факту проживання чоловіка та жінки однією сім'єю без реєстрації шлюбу, поділ спільного майна подружжя.

Позивач зазначила, що 18 травня 2005 року вона обвінчалась з ОСОБА_4 та з цього часу вони почали проживати однією сім'єю без реєстрації шлюбу. 30 серпня 2007 року сторони зареєстрували шлюб, в 2009 році у них народилась донька. В 2015 році шлюб між сторонами було розірвано.

Посилаючись на те, що відповідач відмовляється у добровільному порядку поділити придбані під час їх спільного проживання земельні ділянки, позивач просила суд встановити факт їх спільного проживання як чоловіка та жінки без реєстрації у період із 18 травня 2005 року до 30 серпня 2007 року та здійснити поділ спірних земельних ділянок.

Задовольняючи позов, суд першої інстанції дійшов висновку, що з 18 травня 2005 року до 30 серпня 2007 року сторони проживали однією сім'єю як чоловік та жінка без реєстрації шлюбу, що підтверджується фактом вінчання сторін, реєстрацією позивача у квартирі відповідача з березня 2006 року, довідкою комунального підприємства, публікаціями у журналі та інтернет-виданнях про їх спільне проживання та копією позовної заяви ОСОБА_4 про поділ майна, де він зазначав про спільне проживання. Спірні земельні ділянки придбані відповідачем в лютому 2006 року у період фактичного проживання сторін однією сім'єю, а тому належать сторонам на праві спільної сумісної власності та підлягають поділу у порядку, передбаченому нормами СК України.

Скасовуючи рішення суду першої інстанції та відмовляючи у задоволенні позову, суд апеляційної інстанції зробив висновок, що періодичне спільне проживання сторін не є достатнім для визнання факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу у розумінні статті 74 СК України, без наявності інших ознак сім'ї, враховуючи те, що у період 2005-2006 років ОСОБА_4 брав участь у Лізі Чемпіонів УЄФА, більшість матчів у якій проходили за межами України. Крім того, ОСОБА_4 надав докази на підтвердження його доходів до моменту придбання спірних земельних ділянок.

Колегія суддів не погодилася із зазначеним висновком апеляційного суду з таких підстав.

Про утворення особами сім'ї може свідчити не тільки укладення між ними шлюбу, кровне споріднення, усиновлення, а й інші обставини, якщо це не суперечить моральним засадам суспільства.

У цій справі факт проживання сторін у період з 18 травня 2005 року (дати здійснення церковного шлюбного обряду) до 30 серпня 2007 року (дату реєстрації шлюбу) однією сім'єю без реєстрації шлюбу підтверджено належними та допустимими доказами. Зокрема, свідоцтвом про вінчання сторін від 18 травня 2005 року (вінчанням є здійснення церковного шлюбного обряду, який благословляється церквою та висловлює наміри сторін на створення сім'ї, спільне проживання та народження спільних дітей), реєстрацією місця проживання позивача у березні 2006 року у квартирі, яка є власністю відповідача, та фактичним проживанням у цій квартирі разом із відповідачем, публічним висвітленням спільного проживання сторін у період 2004-2006 років та позиціонування їх як сімейної пари, яка проживає разом, подальшою реєстрацією у 2007 році шлюбу та народженням спільної дитини. До того ж ОСОБА_4 у позовній заяві від 01 жовтня 2015 року до ОСОБА_3 зазначив про те, що з 2001 року по 2007 рік сторони проживали однією сім'єю без реєстрації шлюбу.

Апеляційний суд вищевказаних обставин справи не врахував, доводи позивача належним чином не перевірів, послався на тривале проживання відповідача у зв'язку із участю у спортивних турнірах окремо від позивача, що не може свідчити про те, що сторони не перебували у фактичних сімейних відносинах та не вели спільний бюджет та господарство, оскільки вказує лише на особливості професійної діяльності позивача, та дійшов помилкового висновку про відмову у задоволенні позовних вимог.

Постановою Верховного Суду від 27 березня 2019 року постанову Івано-Франківського апеляційного суду від 07 листопада 2018 року та ухвалу Івано-Франківського апеляційного суду від 16 листопада 2018 року скасовано, а рішення Яремчанського міського суду Івано-Франківської області від 15 червня 2018 року залишено в силі.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 27 березня 2019 року у справі № 354/693/17-ц (провадження № 61-48153св18) можна ознайомитися за посиланням <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80889111>

Аналогічна позиція викладена у постановках Верховного Суду:

- 1) від 28 листопада 2018 року в справі № 127/11013/17 (провадження № 61-10045св18) – <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78378807>
- 2) від 18 грудня 2019 року в справі № 761/3325/17-ц (провадження № 61-40222св18) – <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86565346>

1.1.2. Факт участі чоловіка та жінки у програмі штучного запліднення за репродуктивних технологій може свідчити про існування між ними відносин, притаманних подружжю

12 червня 2019 року Верховний Суд у складі Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_3,

треті особи: Вороньківська сільська рада, Департамент Державної архітектурно-будівельної інспекції у Київській області, ОСОБА_5, про визнання майна спільною сумісною власністю та поділ майна в натурі.

Позивач зазначила, що вона проживала з відповідачем однією сім'єю без реєстрації шлюбу з травня 2007 року до квітня 2015 року. Наприкінці 2007 року вони почали будувати житловий будинок. Відповідачу для обслуговування будинку передано у власність земельну ділянку, у липні 2010 року останньому видано державний акт на право власності на зазначену земельну ділянку. Оскільки будівництво здійснювалося за рахунок її та відповідача коштів, як сім'ї, та коштів її батьків, вважала, що цей будинок є їх спільною сумісною власністю.

Рішення суду першої інстанції про відмову в задоволенні позову, залишене без змін постановою апеляційного суду, мотивовано тим, що саме по собі звернення до клініки репродуктивної медицини не свідчить про існування відносин, притаманних подружжю.

Колегія суддів не погодилася із таким висновком судів першої та апеляційної інстанцій, зазначивши, що суди не надали належної правової оцінки тому, що з 2012 року до 2015 року сторони відвідували клініку репродуктивної медицини «Надія», в якій брали участь у програмі штучного запліднення.

За змістом статей 49 – 50 СК України участь у програмі штучного запліднення через репродуктивну медицину підтверджує право на материнство та батьківство, а тому висновок суду, що цей факт не свідчить про існування відносин, притаманних подружжю, є передчасним і немотивованим.

Крім того, судами встановлено, що відповідач проживав у квартирі, право власності на яку зареєстровано за позивачкою, сплачував за неї комунальні послуги, користувався її транспортними засобами, що ним не спростовано.

Для доведення факту, що за час спільного проживання сторони здійснювали будівництво житлового будинку з 2008 року по 2014 рік, позивач просила і суд призначив судову будівельно-технічну експертизу, яка не проведена у зв'язку з ухиленням відповідача від участі у ній.

Відповідно до статті 109 ЦПК України у разі ухилення учасника справи від подання експертам необхідних матеріалів, документів або від іншої участі в експертизі, якщо без цього провести експертизу неможливо, суд залежно від того, хто із цих осіб ухиляється, а також яке для них ця експертиза має значення, може визнати факт, для з'ясування якого експертиза була призначена, або відмовити у його визнанні.

Проведення цієї експертизи є важливим, оскільки може довести, що спірний будинок побудовано за час спільного проживання сторін.

Постановою Верховного Суду від 12 червня 2019 року рішення Бориспільського міськрайонного суду Київської області від 10 серпня 2018 року та постанову Київського апеляційного суду від 15 січня 2019 року скасовано, справу передано на новий розгляд до суду першої інстанції.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 12 червня 2019 року у справі № 359/659/16-ц (провадження № 61-3356св19) можна ознайомитися за посиланням <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82635845>

1.1.3. Проходження чоловіком військової служби, реєстрація та постійне проживання у військовій частині не можуть свідчити про те, що сторони не перебували у фактичних сімейних відносинах, оскільки вказують лише на виконання ним військового обов'язку

23 вересня 2019 року Верховний Суд у складі Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про встановлення факту проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу, визнання майна спільною сумісною власністю, поділ майна.

Позивач зазначила, що з жовтня 2002 року вона проживала з відповідачем однією сім'єю. У 2004 році у них народився син. У 2005 році за спільні кошти вони придбали квартиру, а в липні 2011 року зареєстрували шлюб.

Посилаючись на те, що відповідач не визнає її право на квартиру, позивач просила суд встановити факт проживання з відповідачем однією сім'єю без реєстрації шлюбу з жовтня 2002 року до липня 2011 року, визнати квартиру спільною сумісною власністю, виділити їй та відповідачу у власність по 1/2 частині вищевказаної квартири кожному.

Рішення суду першої інстанції про відмову в задоволенні позову мотивовано тим, що позивач не надала належних та допустимих доказів на підтвердження того, що проживання з відповідачем було постійним, вони мали спільний бюджет, мали спільні витрати, взаємні права та обов'язки, притаманні подружжю. Позивач не спростувала доводи відповідача, що відносини між ними носили характер періодичних зустрічей і пов'язувала їх лише спільна дитина.

Рішенням апеляційного суду рішення суду першої інстанції скасовано та ухвалено нове про часткове задоволення позову. Встановлено факт спільного проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу ОСОБА_1 та ОСОБА_2 у період з січня 2004 року до липня 2011 року. Визнано квартиру спільною сумісною власністю ОСОБА_1 та ОСОБА_2. Визнано за ОСОБА_1 та ОСОБА_2 право власності за кожним на 1/2 частину квартири.

Рішення суду апеляційної інстанції мотивовано тим, що позивачем доведено факт спільного проживання сторін однією сім'єю без реєстрації шлюбу та придбання за цей час та за спільні кошти квартири. Визначаючи період спільного проживання, суд апеляційної інстанції дійшов висновку про відсутність підстав для встановлення факту спільного проживання однією сім'єю у період з жовтня 2002 року по 31 грудня 2003 року включно, оскільки чинним на той період законодавством не було передбачено можливості встановлення такого факту.

За результатами розгляду Верховний Суд прийняв постанову, в якій зазначив таке.

Про утворення особами сім'ї може свідчити не тільки укладення між ними шлюбу, кровне споріднення, усиновлення, а й інші обставини, якщо це не суперечить моральним засадам суспільства.

Суд апеляційної інстанції дійшов обґрунтованого висновку про наявність правових підстав для задоволення позову, оскільки факт проживання сторін однією сім'єю без реєстрації шлюбу у період з 01 січня 2004 року до липня 2011 року підтверджується народженням спільної дитини, спільним проживанням сторін, реєстрацією місця проживання позивача разом із сином у квартирі, яка була придбана відповідачем у 2005 році на підставі договору купівлі-продажу, та фактичним проживанням у цій квартирі разом із відповідачем, сплатою комунальних послуг, подальшою реєстрацією у 2011 році шлюбу.

Водночас Верховний Суд зазначив, що доводи касаційної скарги про те, що з січня 2004 року до вересня 2005 року відповідач проходив військову службу, був зареєстрований та постійно проживав у військовій частині, не можуть свідчити про те, що сторони не перебували у фактичних сімейних відносинах, не вели спільний бюджет та господарство, оскільки вказують лише на виконання відповідачем свого військового обов'язку.

Постановою Верховного Суду від 23 вересня 2019 року рішення Апеляційного суду Житомирської області від 28 березня 2017 року залишено без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 23 вересня 2019 року у справі № 279/2014/15-ц (провадження № 61-18588св18) можна ознайомитися за посиланням <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84545086>

1.2. Відсутність фактичного шлюбу

1.2.1. Факт проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу може бути встановлено судом лише з 01 січня 2004 року (після набрання чинності СК України), оскільки КпШС України не передбачав юридичних наслідків для чоловіка та жінки, які проживали разом без реєстрації шлюбу. Спори про поділ майна осіб, які живуть однією сім'єю, але не перебувають у зареєстрованому шлюбі, вирішувалися згідно з частиною першою статті 17 Закону України «Про власність»

24 квітня 2019 року Верховний Суд у складі Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув справу за позовом ОСОБА_4 до ОСОБА_6, ОСОБА_7 про встановлення факту проживання однією сім'єю та визнання права власності на нерухоме майно.

Позивач зазначила, що вона з 1998 року до 2001 року перебувала з ОСОБА_8 у фактичних шлюбних відносинах. У період проживання однією сім'єю позивач разом з ОСОБА_8 побудували будинок, а в березні 2001 року ОСОБА_8 оформив на себе право власності на вказаний будинок. В серпні 2001 року вони зареєстрували шлюб. ОСОБА_8 помер. Відкрилася спадщина і право власності

на будинок перейшло до першої дружини померлого ОСОБА_9 та його дітей ОСОБА_6, ОСОБА_7. Їй було відмовлено у видачі свідоцтва про право власності на частку у спільному майні подружжя, оскільки право власності на будинок спадкодавцем було набуто до шлюбу з нею.

Судами також встановлено, що спадкодавець ОСОБА_8 перебував в зареєстрованому шлюбі з першою дружиною ОСОБА_9 з 1976 року до 1999 року.

Рішення суду першої інстанції про задоволення позову мотивовано тим, що позивачем доведено факт проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу її та ОСОБА_8 в період з 1998 року до 2001 року та факт набуття ними за спільні кошти у спільну сумісну власність житлового будинку.

Постановою апеляційного суду рішення суду першої інстанції скасовано та ухвалено нове рішення, яким у задоволенні позову відмовлено.

Постанова апеляційного суду мотивована тим, що чинним на час виникнення спірних правовідносин КпШС України не передбачалося можливості набуття у спільну власність майна жінкою та чоловіком, які проживають однією сім'єю, але не перебували у зареєстрованому шлюбі між собою, а виникнення такого права стало можливим лише з 01 січня 2004 року, коли набрав чинності СК України. За таких обставин вимоги про встановлення факту проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу ОСОБА_4 та ОСОБА_8 та ведення спільного господарства з 1998 року до 2001 року включно не ґрунтуються на вимогах закону, не мають правового значення для визначення статусу спірного домоволодіння, як спільної сумісної власності.

Верховний Суд погодився із таким висновком апеляційного суду, зазначивши таке.

У справі, яка переглядається, суди встановили, що будинок будувався у період з 1998 року до 2001 року, а другий шлюб власник будинку уклав після оформлення права власності на будинок також в 2001 році. Тому до спірних правовідносин застосуванню підлягають положення КпШС України, який не передбачав можливості встановлення факту спільного проживання чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу.

У такому випадку має місце спір про поділ майна між особами, які не є сім'єю, і який повинен вирішуватися на підставі положень Закону України «Про власність», зокрема, статті 17 цього Закону.

Згідно зі статтею 17 Закону України «Про власність», який був чинним на час виникнення спірних правовідносин, майно, придбане внаслідок спільної праці членів сім'ї, є їх спільною сумісною власністю, якщо інше не встановлено письмовою угодою між ними. Майно, придбане внаслідок спільної праці громадян, що об'єдналися для спільної діяльності, є їх спільною частковою власністю, якщо інше не встановлено письмовою угодою між ними. Розмір частки кожного визначається ступенем його трудової участі.

Сам факт отримання позивачем заробітної плати за 1998 рік та за 2000 – 2002 роки у розмірі 6 742,41 грн не може бути доказом участі у будівництві

спірного будинку, а покази свідків не можуть підтверджувати обставини участі коштами у будівництві цього нерухомого майна, зокрема, розмір цієї участі.

Крім цього, Верховний Суд зазначив, що висновки суду першої інстанції про те, що діючим на той час законодавством не передбачалося заборони встановлення факту проживання однією сім'єю у разі знаходження будь-кого в іншому шлюбі, є безпідставними та суперечать принципам, встановленим КпШС України, оскільки жінка та чоловік можуть одночасно бути лише в одному шлюбі. Право на повторний шлюб у них виникає лише після припинення попереднього шлюбу.

Постановою Верховного Суду від 24 квітня 2019 року постанову Апеляційного суду Волинської області від 08 лютого 2018 року залишено без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 24 квітня 2019 року у справі № 163/754/17 (провадження № 61-14555св18) можна ознайомитися за посиланням <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81425684>

Аналогічна позиція викладена у постановвах Верховного Суду:

- 1) від 06 квітня 2020 року в справі № 641/7033/18 (провадження № 61-16628св19) – <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88748902>
- 2) від 24 січня 2020 року в справі № 546/912/16-ц (провадження № 61-36178св18) – <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87243018>
- 3) від 19 березня 2020 року в справі № 303/2865/17 (провадження № 61-43499св18) – <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88322522>

1.2.2. Сам собою факт перебування у близьких стосунках чоловіка та жінки без доведення факту ведення спільного господарства, наявності спільного бюджету та взаємних прав і обов'язків, притаманних подружжю, не може свідчити про те, що між ними склалися та мали місце усталені відносини, які притаманні подружжю

12 грудня 2019 року Верховний Суд у складі Третьої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про встановлення факту проживання однією сім'єю, визнання квартири спільною сумісною власністю подружжя та її поділ.

Позивач зазначила, що вона разом із відповідачем проживала однією сім'єю у своїх батьків з січня 2008 року. В квітні 2008 року вона завагітніла. 05 травня 2008 року ними була придбана спірна квартира, укладено кредитний договір та договір іпотеки. 31 травня 2008 року сторони зареєстрували шлюб, а в лютому 2015 року шлюб між сторонами було розірвано. Згоди з відповідачем щодо розподілу квартири вони не дійшли, тому вона звернулася до суду.

Задовольняючи позовні вимоги, суд першої інстанції виходив із доведеності факту проживання сторін однією сім'єю без реєстрації шлюбу, оскільки це підтверджується доказами, наявними в матеріалах справи, а саме: актом ОСББ «Весняний», свідченням сусідів батьків позивача, показаннями свідків, які є друзями сторін, та дійшов висновку, про те що у період з січня 2008 року і до 31 травня 2008 року ОСОБА_1 перебувала з ОСОБА_2 у фактичних шлюбних

відносинах, під час яких було придбано квартиру, що в силу положень статті 368 ЦК, статей 60, 74 СК України, є їх спільною власністю.

Постановою апеляційного суду рішення районного суду скасовано та ухвалено нове, яким у задоволенні позовних вимог відмовлено у зв'язку з їх недоведеністю.

За результатами розгляду Верховний Суд прийняв постанову, в якій зазначив таке.

Судами встановлено, що на підтвердження факту проживання однією сім'єю, позивачем надано Акт про проживання, виданий ОСББ «Весняний», за яким ОСОБА_2 спільно проживав з ОСОБА_1 у період з січня 2008 року до 01 березня 2009 року у квартирі її батьків. Цей факт підтвердили й свідки.

Апеляційний суд вказував, що суд першої інстанції помилково взяв до уваги показання свідків зі сторони позивача на підтвердження того, що сторони проживали однією сім'єю у вказаний період, оскільки їх пояснення носять узагальнений характер, стосуються здебільшого констатації факту сумісного проживання сторін та не підтверджують наявності усталених відносин, які притаманні подружжю.

Разом із тим, у справі, що переглядається встановлено, що заперечуючи факт постійного проживання відповідач надав довідку ОСББ «Корабел-2», що підтверджує його проживання у період з березня 2005 року до травня 2008 року за іншою адресою. Дані цієї довідки також підтверджуються змістом Анкети індивідуального позичальника, яка заповнювалась відповідачем з метою укладення кредитного договору для придбання спірної квартири. У цій анкеті щодо сімейного стану відповідач зазначив, що він є розлученим, а у заяві на ім'я нотаріуса від 5 травня 2008 року стверджував, що у фактичних шлюбних відносинах на момент придбання квартири він не перебував.

Ураховуючи викладене, Верховний Суд погодився з висновком апеляційного суду про те, що сам по собі факт перебування позивача з відповідачем у близьких стосунках, який не заперечував й сам відповідач, не може свідчити про те, що сторони проживали в зазначений період однією сім'єю, а придбане одним із них майно є спільною сумісною власністю, оскільки позивачу необхідно надати докази ведення спільного господарства, наявності спільного бюджету та витрат, придбання майна в інтересах сім'ї.

Постановою Верховного Суду від 12 грудня 2019 року постанову Апеляційного суду Миколаївської області від 13 вересня 2018 року залишено без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 12 грудня 2019 року у справі № 490/4949/17 (провадження № 61-46210св18) можна ознайомитися за посиланням <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86400911>

1.2.3. Перебування в зареєстрованому шлюбі виключає встановлення факту проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу

26 вересня 2018 року Верховний Суд у складі Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув справу за позовом ОСОБА_4 до ОСОБА_5, ОСОБА_6 про встановлення факту проживання однією сім'єю, визнання майна спільною сумісною власністю подружжя, визнання договорів купівлі-продажу недійсними.

Позивач зазначала, що з січня 2009 року до лютого 2013 року вона проживала однією сім'єю без реєстрації шлюбу з відповідачем. Сторони мають спільну дитину. У період їх спільного проживання ними придбано кілька автомобілів. У березні 2013 року відповідач зняв автомобілі з реєстраційного обліку для продажу, і на момент звернення до суду вони зареєстровані за ОСОБА_6.

Посилаючись на зазначені обставини, позивач просила суд встановити факт їх спільного проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу з ОСОБА_5, визнати спільною сумісною власністю автомобілі, визнати недійсними договори купівлі-продажу спірних транспортних засобів, укладені між ОСОБА_5 та ОСОБА_6.

Суд першої інстанції, з висновками якого погодився і апеляційний суд, відмовляючи в задоволенні позову, виходив із того, що наявність спільної дитини у сторін та визнання відповідачем батьківства відносно неї не може безумовно свідчити про те, що сторони проживали однією сім'єю як чоловік та жінка без реєстрації шлюбу.

Верховний Суд погодився з таким висновком судів першої та апеляційної інстанцій, зазначивши, що позивач не надала суду належних та допустимих доказів на підтвердження проживання однією сім'єю із відповідачем.

Крім цього, відповідно до статті 25 СК України жінка та чоловік можуть одночасно перебувати лише в одному шлюбі. Жінка та чоловік мають право на повторний шлюб лише після припинення попереднього шлюбу.

У пункті 20 постанови Пленуму Верховного Суду України від 21 грудня 2007 року № 11 «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя» судам роз'яснено, що при застосуванні статті 74 СК України, що регулює поділ майна осіб, які проживають у фактичних шлюбних відносинах, судам необхідно враховувати, що правило зазначеної норми поширюється на випадки, коли чоловік та жінка не перебувають у будь-якому іншому шлюбі і між ними склалися усталені відносини, що притаманні подружжю.

Як убачається з матеріалів справи, 28 квітня 2010 року відділом реєстрації актів цивільного стану Амвросіївського районного управління юстиції зареєстровано розірвання шлюбу між позивачем та ОСОБА_12.

Отже, позовна вимога щодо встановлення факту проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу позивача з відповідачем у період із січня 2009 року

суперечить вимогам статті 25 СК України, оскільки попередній її шлюб з ОСОБА_12 був розірваний лише у квітні 2010 року.

Постановою Верховного Суду від 26 вересня 2018 року рішення Сніжнянського міського суду Донецької області від 12 березня 2014 року та ухвалу Апеляційного суду Донецької області від 28 квітня 2014 року залишено без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 26 вересня 2018 року у справі № 244/4801/13-ц (провадження № 61-23286св18) можна ознайомитися за посиланням <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76715506>

1.2.4. Показання свідків та спільні фотографії не можуть бути єдиною підставою для встановлення факту спільного проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу

12 грудня 2019 року Верховний Суд у складі Третьої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про встановлення факту проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу, визнання права власності та стягнення грошової компенсації.

Позивач зазначила, що з 08 липня 2008 року вона проживала з ОСОБА_3 однією сім'єю як чоловік і жінка без реєстрації шлюбу, вели спільне господарство, мали спільний бюджет, були пов'язані спільним побутом, взаємними правами та обов'язками. У 2009 році ними було придбано квартиру. ОСОБА_3 помер, заповіту не залишив. Після смерті ОСОБА_3 відкрилася спадщина у вигляді 1/2 квартири. Нотаріус відмовила їй у видачі свідоцтва про право власності на спадщину з підстав відсутності доказів родинних відносин зі спадкодавцем. Крім того, після смерті чоловіка вона не може потрапити до квартири, де також знаходилися її особисті речі, оскільки його родичі – мати ОСОБА_2 та сестра, чинять їй в цьому перешкоди.

З урахуванням зазначених обставин позивач просила встановити факт спільного проживання з ОСОБА_3 однією сім'єю як чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу з січня 2008 року до дня його смерті, стягнути з ОСОБА_2 грошову компенсацію на її частку у праві спільної сумісної власності на предмети побуту та домашнього вжитку; визнати за нею право власності на 1/2 частину квартири; зобов'язати ОСОБА_2 повернути майно, яке належить їй на праві особистої власності.

Відмовляючи у задоволенні позовних вимог, суд першої інстанції з висновком якого погодився і апеляційний суд, виходив із того, що позивачем не доведено факт спільного проживання з ОСОБА_3 однією сім'єю без реєстрації шлюбу.

Верховний Суд погодився із таким висновком судів першої та апеляційної інстанцій, зазначивши таке.

Закон не визначає, які конкретно докази визнаються беззаперечним підтвердженням факту спільного проживання, тому вирішення питання про належність і допустимість таких доказів є обов'язком суду при їх оцінці.

Судами встановлено, що згідно з актом ОСББ ОСОБА_3 постійно проживав один. Відповідно до договору-замовлення на організацію та проведення поховання та свідоцтва про поховання похованням ОСОБА_3 займалася його сестра – ОСОБА_5. Спільна квартира була придбана ОСОБА_3 за грошові кошти, отримані після відчуження у 2007 році інших своїх квартир.

Суд першої інстанції, з висновками якого погодився й апеляційний суд, врахувавши докази, надані сторонами, а також положення СК України, обґрунтовано встановив відсутність факту постійного проживання позивача з ОСОБА_3 та ведення ними спільного господарства, наявності в них спільного бюджету, спільних витрат, придбання майна в інтересах сім'ї.

Водночас Верховний Суд зазначив, що показання свідків та спільні фотографії ОСОБА_1 та ОСОБА_3, не можуть свідчити про факт спільного проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу та не можуть бути визначальними у вирішенні цього питання.

Верховний Суд відхилив доводи, наведені у касаційній скарзі про те, що судами не допитано всіх свідків, оскільки позивач не вказала, яким чином показання свідків, можуть вплинути на предмет доказування та на зміст судового рішення.

Постановою Верховного Суду від 12 грудня 2019 року рішення Шевченківського районного суду м. Львова від 21 лютого 2018 року та постанову Львівського апеляційного суду від 25 січня 2019 року залишено без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 12 грудня 2019 року у справі № 466/3769/16 (провадження № 61-5296св19) можна ознайомитися за посиланням <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86435491>

1.2.5. Спільна присутність на святах та пересилання коштів не можуть свідчити про те, що між сторонами склались усталені відносини, які притаманні подружжю

15 серпня 2019 року Верховний Суд у складі Третьої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про встановлення факту проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу, визнання придбаного автомобіля спільним сумісним майном, визнання права власності на частину вказаного автомобіля та стягнення частини його вартості.

Позивач зазначила, що з 2003 року вона з відповідачем проживали однією сім'єю без реєстрації шлюбу, вели спільне господарство, мали спільний побут. Під час спільного проживання ними придбано автомобіль, право власності на який зареєстровано за відповідачем. У 2015 році сторони припинили проживати разом та не дійшли згоди щодо поділу автомобіля, тому позивач звернулася до суду з відповідним позовом.

Суди розглядали справу неодноразово.

Останнім рішенням апеляційного суду рішення районного суду та додаткове рішення цього ж суду в частині встановлення факту перебування ОСОБА_1 та

ОСОБА_2 у фактичних шлюбних відносинах та проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу скасовано з ухваленням у цій частині рішення про відмову у задоволенні цих позовних вимог.

Суд апеляційної інстанції дійшов висновку про недоведеність факту спільного проживання однією сім'єю сторін без реєстрації шлюбу та набуття спірного майна (автомобіля) сторонами під час ведення спільного господарства, побуту, виконання взаємних прав та обов'язків, внаслідок спільної праці або за спільні кошти.

Верховний Суд погодився із таким висновком апеляційного суду, зазначивши таке.

Судами встановлено, що відповідач у період з вересня 1999 року до червня 2006 року перебував у зареєстрованому шлюбі з іншою жінкою. Крім того, протягом 2013-2014 років відповідач регулярно виїжджав з території України в Російську Федерацію.

Звертаючись з цим позовом до суду, на підтвердження факту спільного проживання з відповідачем у період з 2003 року до 2015 року позивач надала фотокартки та посилалась на те, що ОСОБА_2 у період його тривалої роботи у Російській Федерації на відкритий на її ім'я банківський рахунок пересилав грошові кошти, якими вона користувалася.

Верховний Суд вказав, що факт спільного відпочинку сторін, спільна присутність на святкуванні свят, пересилання відповідачем протягом 2012 – 2014 років коштів на рахунок позивача, самі по собі, без доведення факту ведення спільного господарства, наявності спільного бюджету та взаємних прав і обов'язків, притаманних подружжю, не можуть свідчити про те, що між сторонами склались та мали місце протягом вказаного періоду часу усталені відносини, які притаманні подружжю.

Суд апеляційної інстанції на підставі належної оцінки зібраних у справі доказів, з урахуванням факту перебування позивача в іншому шлюбі (розірваного лише у грудні 2006 році), а також періодів тривалого його перебування у Російській Федерації, дійшов правильного висновку про те, що позивач не надала належних і допустимих доказів на підтвердження факту її проживання однією сім'єю з відповідачем без реєстрації шлюбу на час придбання спірного автомобіля та придбання цього майна за спільні кошти.

За відсутності правових підстав для задоволення позовних вимог про встановлення факту спільного проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу, відсутні і підстави, передбачені статтею 74 СК України вважати майно (спірний автомобіль) таким, що належить на праві спільної сумісної власності сторонам, як жінці та чоловікові, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою.

Постановою Верховного Суду від 15 серпня 2019 року рішення Апеляційного суду Сумської області від 12 червня 2017 року залишено без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 15 серпня 2019 року у справі № 588/350/15 (провадження № 61-30273св18) можна ознайомитися за посиланням <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83666134>

1.2.6. Сам собою факт періодичного спільного відпочинку не є достатньою підставою для визнання факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу

27 лютого 2019 року Верховний Суд у складі Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_4 про визнання факту сумісного проживання, визнання договору асоційованого членства в споживчому товаристві частково недійсним, переведення прав і обов'язків пайовика споживчого товариства, визнання права власності на майнові права на квартиру.

Судами встановлено, що позивач є громадянином Об'єднаних Арабських Еміратів. Під час відпочинку познайомився з відповідачем, з якою мешкав разом з серпня до кінця листопада 2016 року. В жовтні 2016 року з метою придбання квартири позивач перевів на рахунок відповідача 105 000 доларів США, яка в листопаді 2016 року уклала зі споживчим товариством «Белінській» договір асоційованого членства та оформила зазначену квартиру на своє ім'я.

Заочним рішенням районного суду, залишеним без змін постановою апеляційного суду, позов задоволено.

Судові рішення мотивовані тим, що факт спільного проживання ОСОБА_1 та ОСОБА_4 підтверджено належними доказами, а оскільки грошові кошти на придбання спірної квартири належали особисто ОСОБА_1, то і майнові права на цю квартиру є особистою власністю останнього.

Колегія суддів не погодилася із зазначеним висновком судів першої та апеляційної інстанцій із таких підстав.

Суди вважали доведеним, що в період із серпня до листопада 2016 року сторони перебували у фактичних шлюбних відносинах, проте факт їх проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу був встановлений лише на підставі свідчень допитаних свідків та довідок із готелів.

Разом із тим, судами не наведено, якими доказами підтверджено, що в указаний період ОСОБА_1 мав з ОСОБА_4 спільний бюджет, вони вели спільне господарство, були пов'язані виконанням взаємних прав і обов'язків та спільним побутом, тобто між ними склалися усталені відносини, що притаманні подружжю.

Перебування сторін у будь-якому іншому шлюбі судами також не з'ясовувалось.

Верховний Суд вказав, що посилання на періодичний спільний відпочинок не є достатнім для визнання факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу у розумінні статті 74 СК України, без наявності інших ознак сім'ї.

Постановою Верховного Суду від 27 лютого 2019 року заочне рішення Приморського районного суду м. Одеси від 08 серпня 2017 року та постанову

Апеляційного суду Одеської області від 17 січня 2018 року скасовано, а справу передано на новий розгляд до суду першої інстанції.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 27 лютого 2019 року у справі № 522/25049/16-ц (провадження № 61-11607св18) можна ознайомитися за посиланням <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80181201>

Аналогічна позиція викладена у постановах Верховного Суду:

- 1) від 11 грудня 2019 року в справі № 712/14547/16-ц (провадження № 61-44641св18) – <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86505353>
- 2) від 24 січня 2020 року в справі № 490/10757/16-ц (провадження № 61-42601св18) – <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87297918>

1.2.7. Проживання чоловіка і жінки за однією адресою, що пов'язане з поділом майна після розірвання шлюбу та відсутністю іншого місця проживання, не свідчить про сімейні відносини між ними

10 жовтня 2019 року Верховний Суд у складі Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, третя особа – Чернігівська районна державна нотаріальна контора, про встановлення факту проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу.

Позивач зазначила, що після розірвання шлюбу та поділу майна, вона з чоловіком ОСОБА_3 продовжували проживати разом.

Підставою звернення ОСОБА_1 до суду з позовом було визнання права спільної сумісної власності на майно, яке її колишній чоловік заповів своєму двоюрідному брату ОСОБА_2.

Відмовляючи у задоволенні позовних вимог, суд першої інстанції з висновком якого погодився і апеляційний суд, виходив із того, що спільне проживання ОСОБА_1 та ОСОБА_3 після розірвання шлюбу та часткова пов'язаність спільним побутом була зумовлена тим, що після поділу майна вони залишилися співвласниками житла та не мали іншого місця проживання, і ці відносини не носили характеру сімейних.

Касаційний цивільний суд погодився із висновком судів першої та апеляційної інстанцій, зазначивши, що оскільки проживання ОСОБА_1 та ОСОБА_3 за однією адресою було пов'язане з поділом майна між ними та відсутністю іншого місця проживання, вказані відносини не носили характеру сімейних.

Постановою Верховного Суду від 10 жовтня 2019 року рішення Чернігівського районного суду Чернігівської області від 09 липня 2018 року та постанову Чернігівського апеляційного суду від 29 листопада 2018 року залишено без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 10 жовтня 2019 року у справі № 748/897/18 (провадження № 61-48440св18) можна ознайомитися за посиланням <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84876828>

2. Поділ майна осіб, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах

2.1. Особам, які проживають однією сім'єю без реєстрації шлюбу, на праві спільної сумісної власності належить майно, набуте ними за час спільного проживання або в результаті спільної праці та за спільні грошові кошти

17 квітня 2019 року Верховний Суд у складі Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, ОСОБА_3 про встановлення факту спільного проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу, визнання квартири об'єктом права спільної сумісної власності, визнання права власності на половину частки вказаної квартири, визнання недійсним свідоцтва про право власності на зазначену квартиру.

Позивач зазначила, що в період спільного проживання з грудня 2007 року до січня 2015 року за спільні з відповідачем кошти вони придбали квартиру. У 2012 році відповідач без її згоди уклав договір про відступлення права вимоги, за яким його мати ОСОБА_3 набула права та обов'язки довірителя та отримала свідоцтво про право власності на квартиру.

Рішенням районного суду позов задоволено частково. Встановлено факт спільного проживання однією сім'єю у фактично шлюбних відносинах ОСОБА_1 та ОСОБА_2. Визнано квартиру об'єктом права спільної сумісної власності. Визнано за ОСОБА_1 право власності на 51/200 частки квартири.

Постановою апеляційного суду рішення суду першої інстанції в частині щодо встановлення факту спільного проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу ОСОБА_1 та ОСОБА_2 змінено в частині періоду їх спільного проживання. Рішення суду першої інстанції в частині щодо відмови у задоволенні позовних вимог про визнання недійсним свідоцтва про право власності скасовано та ухвалено нове, яким визнано свідоцтво про право власності на квартиру, видане на ім'я ОСОБА_3, недійсним.

Верховний Суд погодився з висновком суду апеляційної інстанції з огляду на наступне.

Особам, які проживають однією сім'єю без реєстрації шлюбу, на праві спільної сумісної власності належить майно, набуте ними за час спільного проживання або набуте в результаті спільної праці та за спільні грошові кошти.

Вирішуючи питання щодо правового режиму такого майна, суди встановлюють факти створення (придбання) сторонами майна внаслідок спільної праці, ведення спільного господарства, побуту, виконання взаємних прав та обов'язків, з'ясовують час придбання, джерело набуття (кошти, за які таке майно було набуто), а також мету придбання майна, що дозволяє надати йому правовий статус спільної сумісної власності.

На підтвердження своїх вимог щодо проживання сторін однією сім'єю позивачем було надано фотокартки про спільний відпочинок разом із близькими родичами одне одного, диск з відеозаписами за період проживання з відповідачем

та листи, які написані власноруч відповідачем, де він зазначав ОСОБА_2 своєю дружиною.

Крім того, судами встановлено здійснення оплати сторонами кредитних коштів на придбання побутової техніки за кредитним договором, укладеним відповідачем саме за адресою їх фактичного спільного проживання.

Договір про відступлення права вимоги між ТОВ «М-Інвест-Буд» та ОСОБА_2, за яким останній набув право вимоги на отримання у власність квартири, було укладено під час його спільного проживання з ОСОБА_1, хоча кошти за цим договором вносилися безпосередньо ОСОБА_2.

Ураховуючи викладене, Верховний Суд погодився з висновком апеляційного суду про доведеність факту проживання сторін однією сім'єю без реєстрації шлюбу та набуття спірного майна (квартири) сторонами під час ведення спільного господарства, оскільки він відповідає встановленим обставинам справи та вимогам закону.

Одночасно Верховний Суд зазначив, що при укладенні договорів одним із подружжя вважається, що він діє за згодою другого подружжя. Дружина, чоловік має право на звернення до суду з позовом про визнання договору недійсним, як такого, що укладений другим із подружжя без її, його згоди, якщо цей договір виходить за межі дрібного побутового.

Постановою Верховного Суду від 17 квітня 2019 року рішення Центрального районного суду м. Миколаєва від 13 листопада 2017 року у незмінній частині та постанову Апеляційного суду Миколаївської області від 12 березня 2018 року залишено без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 17 квітня 2019 року у справі № 490/6060/15-ц (провадження № 61-28343св18) можна ознайомитися за посиланням <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81360409>

2.2. Визначальним при поділі нерухомого майна, набутого за договором інвестування в будівництво особами, які перебували у фактичних шлюбних відносинах, є не дата реєстрації права власності на новостворене майно, а період сплати пайових внесків на об'єкт інвестування

05 серпня 2020 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про встановлення факту проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу, визнання майна об'єктом права спільної сумісної власності, визнання права власності на частину нерухомого майна, усунення перешкод у користуванні квартирою шляхом вселення.

Суди встановили, що із січня 2012 року сторони почали проживати однією сім'єю без реєстрації шлюбу, були пов'язані спільним побутом, мали спільний бюджет та разом вели домашнє господарство. 09 червня 2012 року сторони

зареєстрували шлюб. Після реєстрації шлюбу та народження дитини право власності на збудовану квартиру відповідач зареєстрував на себе.

Рішення суду першої інстанції про задоволення позову мотивоване тим, що належними та допустимими доказами підтверджено факт проживання сторін однією сім'єю без реєстрації шлюбу в період із січня 2012 року до червня 2012 року. Відповідач не довів, що спірна квартира придбана ним до шлюбу з позивачем за особисті кошти, а тому ця нерухомість є спільною сумісною власністю подружжя і їх частки є рівними.

Постановою апеляційного суду рішення міськрайонного суду скасовано, в задоволенні позовних вимог ОСОБА_1 відмовлено.

Постанова апеляційного суду мотивована тим, що позивач не надала доказів на підтвердження її участі у придбанні спірної квартири та факту спільного проживання сторін до укладення шлюбу, а тому немає правових підстав для задоволення позовних вимог.

Верховний Суд не погодився із таким рішенням апеляційного суду з огляду на таке.

Встановивши, що із січня 2012 року до 09 червня 2012 року сторони проживали однією сім'єю без реєстрації шлюбу, спільно вели господарство, мали взаємні права та обов'язки, притаманні подружжю, суд першої інстанції обґрунтовано встановив факт проживання сторін у справі однією сім'єю без реєстрації шлюбу в зазначений період та правильно визнав придбану квартиру спільною сумісною власністю.

Суд першої інстанції правильно врахував, що спірне нерухоме створювалось під час проживання однією сім'єю до реєстрації шлюбу із січня 2012 року до 09 червня 2012 року, а державна реєстрація права власності на новостворене майно відбулося вже у шлюбі, що відповідно до статті 74 СК України надає підстави для висновку про виникнення права спільної сумісної власності на квартиру, кошти на будівництво якої витрачено саме у цей період.

Апеляційний суд не врахував наведених положень законодавства та обставин справи, внаслідок чого помилково скасував рішення суду першої інстанції. При цьому як на доказ придбання відповідачем спірної квартири за власні кошти до реєстрації шлюбу відповідач безпідставно послався на договір інвестування, укладений між ним як фізичною особою та ним же як ФОП, оригіналу якого матеріали справи не містять і суди не досліджували. Інших належних і допустимих доказів на спростування факту набуття майна під час спільного проживання із позивачем та відповідно презумпції спільності права власності на майно, набутого під час спільного проживання, відповідач не надав.

Постановою Верховного Суду від 05 серпня 2020 року постанову Хмельницького апеляційного суду від 06 листопада 2018 року скасовано, рішення Славутського міськрайонного суду Хмельницької області від 20 червня 2018 року залишено в силі.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 05 серпня 2020 року у справі № 682/2493/16-ц (провадження № 61-48605св18) можна ознайомитися за посиланням <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/90847639>

Аналогічна позиція викладена у постанові Верховного Суду від 18 вересня 2018 року у справі № 759/13140/14-ц (провадження № 61-24055св18) – <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76566191>

2.3. У випадку визнання права власності на предмет іпотеки за однією з осіб, яка перебуває у фактичних шлюбних відносинах, до нового набувача не переходить право власності на предмет іпотеки після укладення договору іпотеки, оскільки вважається, що така особа набула право на майно в період первинного придбання майна

10 липня 2019 року Верховний Суд у складі Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_3 про встановлення факту проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу та поділ спільного сумісного майна.

Позивач зазначила, що вона з ОСОБА_3 проживали однією сім'єю без реєстрації шлюбу. У період їх спільного проживання за рахунок кредитних коштів сторонами придбано земельну ділянку та кілька магазинів. Кредитний та іпотечний договір було оформлено на відповідача. Оскільки відповідач кредитне зобов'язання не виконав, рішенням суду з нього на користь банку стягнуто кредитну заборгованість. З урахуванням викладеного позивач просила визнати вказане майно спільною сумісною власністю та визнати за нею право власності на 1/2 частку цього майна.

Задовольняючи позовні вимоги, суд першої інстанції, з висновком якого погодився і апеляційний суд, вважав, що оскільки сторони проживали однією сім'єю без реєстрації шлюбу, то при поділі майна враховуються і боргові зобов'язання одної зі сторін. Передача майна в іпотеку не означає неможливість його поділу. При цьому іпотека є дійсною і для нового набувача іпотечного майна.

Колегія суддів не погодилася із зазначеним висновком судів першої та апеляційної інстанцій з таких підстав.

Згідно із частиною четвертою статті 65 СК України договір, укладений одним із подружжя в інтересах сім'ї, створює обов'язки для другого з подружжя, якщо майно, одержане за договором, використане в інтересах сім'ї.

Суди встановили факт проживання сторін однією сім'єю без реєстрації шлюбу та поділили набуте під час їхнього проживання майно, яке передано банку в іпотеку.

Згідно із частиною шостою статті 3 Закону України «Про іпотеку» іпотека має похідний характер від основного зобов'язання і є дійсною до припинення основного зобов'язання або до закінчення строку дії іпотечного договору.

Отже, ухвалення рішення, яке стосується іпотечного майна, у будь-якому випадку стосується прав та обов'язків іпотекодержателя, оскільки безумовно впливає на можливість його виконання уже ухваленого на користь

іпотекодержателя рішення про стягнення з ОСОБА_3 кредитної заборгованості та впливає на можливість Банку звернути стягнення на іпотечне майно.

Враховуючи викладене, Верховний Суд зазначив, що у випадку визнання права власності на предмет іпотеки за одним із подружжям або за особою, яка проживає з іншою особою однією сім'єю без реєстрації шлюбу, до нового набувача не переходить право власності на предмет іпотеки після укладення договору іпотеки, оскільки вважається, що така особа набула право на майно у період первинного придбання майна.

Постановою Верховного Суду від 10 липня 2019 року рішення Приморського районного суду міста Одеси від 05 жовтня 2016 року та ухвалу Апеляційного суду Одеської області від 10 травня 2017 року скасовано, справу передано на новий розгляд до суду першої інстанції.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 10 липня 2019 року у справі № 522/3901/16-ц (провадження № 61-20786св18) можна ознайомитися за посиланням <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83056334>

2.4. Кошти за договором банківського вкладу, укладеного в період спільного проживання сторін без реєстрації шлюбу, є об'єктом спільної сумісної власності подружжя

14 липня 2020 року Верховний Суд у складі Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_5 про встановлення факту проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу, визнання майна спільною сумісною власністю та поділ спільного майна.

Позивач зазначила, що з липня 1988 року до лютого 1996 року вона перебувала в зареєстрованому шлюбі з ОСОБА_5. З січня 1997 року їхні стосунки покращились і вони стали проживати однією сім'єю без реєстрації шлюбу, вести спільне господарство та придбавати спільне майно.

Позивач просила визнати спільною сумісною власністю її та ОСОБА_5 майно, набуте в період їх спільного проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу, з січня 1997 до вересня 2018 року, а саме: квартиру; автомобіль; грошові кошти, що знаходяться на вкладному депозитному рахунку на ім'я ОСОБА_5; грошові кошти, що знаходяться на особовому рахунку на ім'я ОСОБА_5; грошові кошти, що знаходяться на картковому рахунку, який відкритий на ім'я ОСОБА_5; вміст сейфу, право оренди на який оформлено ОСОБА_5; земельну ділянку; садовий будинок; гараж.

З матеріалів справи вбачається, що ОСОБА_5 помер, до участі у справі залучено його правонаступників.

Суд першої інстанції відмовив у задоволенні позовних вимог у зв'язку з їх недоведеністю.

Постановою апеляційного суду рішення суду першої інстанції скасовано, позовні вимоги задоволено частково. Встановлено факт проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу ОСОБА_1 та ОСОБА_5 у період з 01 січня 2004 року до

січня 2018 року та визначено за ОСОБА_1 право власності на 1/2 частину спірного майна.

Постанова апеляційного суду мотивована тим, що вказане майно є ОСОБА_5 та ОСОБА_1 спільною сумісною власністю, оскільки набуто у період їх спільного проживання.

Верховний Суд погодився з висновком суду апеляційної інстанції з огляду на наступне.

Критеріями, які дозволяють надати майну статус спільної сумісної власності, є: час набуття такого майна; кошти, за які таке майно було набуто (джерело набуття); мета придбання майна, яка дозволяє надати йому правовий статус спільної власності подружжя.

Задовольняючи позов частково, апеляційний суд дійшов правильного висновку про те, що факт спільного проживання чоловіка та жінки без шлюбу, з яким пов'язані юридично значимі наслідки, зокрема, право спільної сумісної власності на майно, придбане чоловіком та жінкою під час такого проживання, тому доказуванню підлягає спільне проживання ОСОБА_1 та ОСОБА_5 у період, починаючи з 01 січня 2004 року (дати набрання чинності СК України).

Суд апеляційної інстанції вважав викладені письмові докази та показання свідків такими, що підтверджують факт спільного проживання ОСОБА_5 і ОСОБА_1 однією сім'єю без реєстрації шлюбу у період із 01 січня 2004 року до січня 2018 року, оскільки ОСОБА_5 і ОСОБА_1 вели спільне господарство, були пов'язані спільним побутом, мали спільний бюджет, взаємні права та обов'язки. Такий висновок підтверджується також наданими позивачем до матеріалів справи чисельними світлинами за різний період часу, на яких зафіксовані події у колі сім'ї, спільний відпочинок, поїздки та які, в свою чергу, свідчать про усталені сімейні відносини позивача та ОСОБА_5.

Враховуючи викладене, встановивши факт спільного проживання сторін, апеляційний суд обґрунтовано вважав, що кошти за договором банківського вкладу поруч з нерухомим майном є об'єктом їх спільної сумісної власності.

Постановою Верховного Суду від 14 липня 2020 року постанову Полтавського апеляційного суду від 18 березня 2020 року та ухвалу Полтавського апеляційного суду від 25 березня 2020 року залишено без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 14 липня 2020 року у справі № 552/5693/18 (провадження № 61-6203св20) можна ознайомитися за посиланням <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/90591199>

3. Особливості спадкування особами, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах

3.1. Зміна черговості одержання права на спадкування і визнання права власності на майно в порядку спадкування за законом разом із спадкоємцями першої черги за рішенням суду має місце за умови встановлення факту спільного проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу та доведеності факту перебування одного з фактичного подружжя у безпорадному стані згідно зі статтею 1259 ЦК України

24 червня 2020 року Верховний Суд у складі Третьої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, третя особа – Перша вінницька державна нотаріальна контора, про встановлення факту проживання однією сім'єю, зміну черговості одержання права на спадкування, визнання свідоцтва про право на спадщину частково недійсним, визнання права власності в порядку спадкування за законом на 1/2 частку квартири.

Позивач зазначила, що вона з ОСОБА_3 проживали однією сім'єю без реєстрації шлюбу з 1996 року до дня його смерті. В серпні 2012 року ОСОБА_3 склав заповіт на її користь. Після смерті ОСОБА_3 до нотаріальної контори із заявами про прийняття спадщини окрім неї звернувся син померлого – ОСОБА_2. Рішенням суду заповіт, складений ОСОБА_3, було визнано недійсним. Нотаріусом видано свідоцтво про право на спадщину ОСОБА_2.

Позивач вважала, що вона є спадкоємцем першої черги, оскільки піклувалася про ОСОБА_3 та матеріально його забезпечувала, коли той був у безпорадному стані, потребував стороннього догляду та допомоги.

Рішенням міського суду, залишеним без змін постановою апеляційного суду, позов задоволено частково та встановлено факт проживання ОСОБА_3 та ОСОБА_1 однією сім'єю без реєстрації шлюбу.

Відмовляючи в задоволенні позовних вимог у частині зміни черговості одержання права на спадкування, визнання свідоцтва про право на спадщину частково недійсним, визнання права власності на частку квартири, суди першої та апеляційної інстанцій виходили із того, що позивач не довела належними і допустимими доказами наявність вказаних у статті 1259 ЦК України юридичних фактів у їх сукупності для зміни черговості одержання права на спадкування.

Колегія суддів частково не погодилася із зазначеним висновком судів першої та апеляційної інстанцій з огляду на наступне.

У справі встановлено, що ОСОБА_1 та ОСОБА_3 разом виховували сина. ОСОБА_1 здійснювала догляд за хворою матір'ю ОСОБА_3, за його братом, допомагала їм вести побут, а після їх смерті займалася похованням, що свідчать про надання ОСОБА_1 такої допомоги спадкодавцеві, яка має матеріалізоване вираження. ОСОБА_3 працював на різних посадах лише до 2007 року, ОСОБА_1 була офіційно працевлаштована, є ветераном праці, а тому

висновок судів про те, що позивач не надавала матеріальної допомоги чоловіку є передчасним.

Відповідно до медичних документів у 2010 році ОСОБА_3 неодноразово перебував на стаціонарних лікуваннях у зв'язку з отруєнням сурогатами алкоголю, в 2012 році стан здоров'я погіршився.

У касаційній скарзі ОСОБА_1 посиляється на висновок судово-психіатричної експертизи, згідно з яким ОСОБА_3 страждав на хронічне психічне захворювання, внаслідок чого не міг усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними.

Судами не надано оцінку цьому доказу з точки зору можливого безпорадного стану ОСОБА_3 у період проживання з ОСОБА_1 та не оцінено надані у справі докази у їх сукупності.

Посилання суду першої інстанції на те, що ОСОБА_3 на наркологічному диспансерному обліку не перебував, з урахуванням інших встановлених обставин справи та показань свідків, не є беззаперечним підтвердженням того, що ОСОБА_3 не перебував у безпорадному стані та не потребував стороннього догляду.

Таким чином, встановивши всі вищезазначені обставини, суди зробили передчасний висновок про недоведеність того, що у зв'язку з безпорадним станом ОСОБА_3 позивач протягом тривалого часу опікувалася ним, матеріально забезпечувала та надавала іншу допомогу.

Постановою Верховного Суду від 24 червня 2020 року рішення Вінницького міського суду від 18 вересня 2018 року та постанову Вінницького апеляційного суду від 17 січня 2019 року в частині відмови у задоволенні позову про зміну черговості одержання права на спадкування скасовано, справу у цій частині передано на новий розгляд до суду першої інстанції.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 24 червня 2020 року у справі № 127/9778/17 (провадження № 61-3706св19) можна ознайомитися за посиланням <http://reyestr.court.gov.ua/Review/90168950>

Аналогічна позиція викладена у постановках Верховного Суду:

1) від 21 листопада 2018 року в справі № 641/13649/14-ц (провадження № 61-10705св18) – <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78326786>

2) від 07 лютого 2020 року в справі № 204/1272/16-ц (провадження № 61-807св18) – <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87581303>

3.2. Факт спільного проживання чоловіка і жінки не є достатнім доказом перебування у фактичних шлюбних відносинах та не є правовою підставою для зміни черговості спадкування

16 січня 2019 року Верховний Суд у складі Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув справу за позовом ОСОБА_3 до ОСОБА_4 про встановлення факту проживання понад п'ять років однією сім'єю без реєстрації шлюбу та визнання права на спадкування за законом разом із спадкоємцем другої черги.

Позивач зазначила, що з 1997 року до 2010 року вона перебувала з ОСОБА_6 у зареєстрованому шлюбі. З 2010 року після розірвання шлюбу вони жили спільно до його смерті, вели господарство, вона сплачувала комунальні платежі, опікувалася ним, коли він хворів. Після смерті ОСОБА_6 відкрилася спадщина, до складу якої входить квартира. В цій квартирі вона зареєстрована з 1997 року. З заявою про прийняття спадщини до нотаріальної контори звернулася також племінниця спадкодавця ОСОБА_4.

Рішенням районного суду позов задоволено частково, встановлено факт проживання понад п'ять років ОСОБА_3 однією сім'єю без реєстрації шлюбу з померлим ОСОБА_6.

Постановою апеляційного суду рішення районного суду в частині відмови в задоволенні позовних вимог ОСОБА_3 про зміну черговості спадкування, надання позивачці права на спадкування за законом разом із спадкоємцями другої черги та про визнання за позивачем права власності в порядку спадкування за законом на 1/2 частину спадкового майна після смерті ОСОБА_6 скасовано та ухвалено у цій частині нове рішення. Змінено черговість спадкування та надано ОСОБА_3 право на спадкування за законом після смерті ОСОБА_6 разом з спадкоємцями другої черги. Визнано за ОСОБА_3 право власності в порядку спадкування на 1/2 частини квартири.

Верховний Суд вважав відсутніми правові підстави для встановлення факту спільного проживання однією сім'єю і, відповідно, для зміни черговості одержання права на спадкування у порядку статті 1259 ЦК України, з огляду на наступне.

Для встановлення спільного проживання однією сім'єю до уваги беруться показання свідків про спільне проживання фактичного подружжя та ведення ними спільного побуту, документи щодо місця реєстрації (фактичного проживання) чоловіка та жінки, фотографії певних подій, документи, що підтверджують придбання майна на користь сім'ї, витрачання коштів на спільні цілі (фіскальні чеки, договори купівлі-продажу, договори про відкриття банківського рахунку, депозитні договори та інші письмові докази) тощо.

Одне лише спільне проживання не є достатнім для визнання фактичного подружжя сім'єю без наявності інших ознак сім'ї.

Ухвалюючи рішення про часткове задоволення позовних вимог щодо встановлення факту проживання позивача однією сім'єю зі спадкодавцем понад п'ять років без реєстрації шлюбу, суд першої інстанції на зазначене уваги не звернув, залишивши поза увагою те, що належних та допустимих доказів, які б свідчили про спільне проживання ОСОБА_3 з ОСОБА_6 як чоловіка та жінки, тобто наявність сім'ї, у період з часу розірвання шлюбу до моменту його смерті матеріали справи не містять. Разом із тим, показання свідків про проживання позивача із спадкодавцем однією сім'єю, на яких суд першої інстанції ґрунтував свої висновки, не є достатніми доказами про наявність у них сім'ї в розумінні статті 3 СК України.

Отже, позовні вимоги про встановлення факту проживання понад п'ять років однією сім'єю без реєстрації шлюбу є недоведеними.

Разом з цим, суд першої інстанції, дійшов обґрунтованого висновку про відсутності підстав для задоволення позовних вимог щодо зміни черговості одержання права на спадкування, оскільки позивачем не доведено належними та допустимими доказами наявності юридичних фактів у їх сукупності, за наявності яких у позивача могло виникнути таке право з підстав, передбачених частиною другою статті 1259 ЦК України.

Постановою Верховного Суду від 16 січня 2019 року скасовано постанову Апеляційного суду Івано-Франківської області від 22 грудня 2017 року та рішення Долинського районного суду Івано-Франківської області від 15 вересня 2017 року в частині встановлення факту проживання понад п'ять років однією сім'єю без реєстрації шлюбу. У частині позовних вимог про зміну черговості спадкування, надання позивачеві права на спадкування за законом разом зі спадкоємцями другої черги та про визнання права власності на 1/2 частини спадкового майна після смерті ОСОБА_6 рішення Долинського районного суду Івано-Франківської області від 15 вересня 2017 року залишено без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 16 січня 2019 року у справі № 343/1821/16-ц (провадження № 61-10270ск18) можна ознайомитися за посиланням <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79572898>

3.3. Факт реєстрації (проживання) жінки та чоловіка за однією адресою не є ні головною, ні обов'язковою ознакою наявності фактичного шлюбу та, відповідно, не є підставою для зміни черговості спадкування

05 лютого 2020 року Верховний Суд у складі Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув справу за позовом ОСОБА_1 до Черкаської міської ради, ОСОБА_2, третя особа – Друга черкаська державна нотаріальна контора, про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу, визнання права на спадкування.

Позивач зазначив, що після смерті його дружини ОСОБА_3 відкрилася спадщина на квартиру. Позивач звернувся до нотаріальної контори із заявою про прийняття спадщини, однак отримав відмову, оскільки зі спадкодавцем у зареєстрованому шлюбі не перебував. Із заявою про прийняття спадщини звернулася також сестра його дружини ОСОБА_2, яка є спадкоємцем другої черги за законом.

Позивач просив суд встановити юридичний факт проживання його та ОСОБА_3 як чоловіка та жінки однією сім'єю без реєстрації шлюбу з січня 2004 року до дня її смерті і надати йому право на спадкування разом зі спадкоємцями другої черги.

Ухвалюючи рішення про задоволення позову, суд першої інстанції виходив з обґрунтованості та доведеності позовних вимог, посилаючись на те, що ОСОБА_1 та ОСОБА_3 спільно проживали як чоловік та жінка без реєстрації шлюбу, оскільки вели спільне господарство, мали спільний бюджет, взаємні права та обов'язки,

спільно відвідували знайомих та друзів, планували своє життя, обговорювали питання фінансового характеру, що підтверджується показаннями свідків.

Скасовуючи рішення районного суду та ухвалюючи нове рішення, яким у задоволенні позову відмовлено, суд апеляційної інстанції виходив із того, що позивач не надав належних та допустимих доказів дійсного перебування у фактичних шлюбних відносинах із спадкодавцем.

Верховний Суд погодився із таким висновком апеляційного суду, зазначивши таке.

Належними та допустимими доказами проживання чоловіка та жінки однією сім'єю без реєстрації шлюбу є, зокрема, докази спільного проживання, ведення спільного господарства, наявності у сторін спільного бюджету, проведення спільних витрат, придбання майна в інтересах сім'ї, наявності між сторонами подружніх взаємних прав та обов'язків, інших доказів, які вказують на наявність встановлених між сторонами відносин, притаманних подружжю.

Факт реєстрації (проживання) жінки та чоловіка за однією адресою не є ні головною, ні обов'язковою ознакою наявності фактичного шлюбу.

Суд апеляційної інстанції дійшов правильного висновку, що вимоги позивача про встановлення факту проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу задоволенню не підлягають, оскільки показання свідків не підтверджують ознак, властивих для проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу.

Крім того, Верховний Суд звернув увагу на те, що установлення факту спільного проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу не звільняє позивача від обов'язку доведення обставин, які закон визначає підставами для зміни черговості спадкування.

З урахуванням вказаного, висновок апеляційного суду про відсутність правових підстав для задоволення позовної вимоги щодо зміни ОСОБА_1 черговості одержання права на спадкування після ОСОБА_3 є правильним, оскільки спадкодавець отримувала пенсію та дохід від здачі в оренду своєї квартири, а позивач не довів факту надання ним матеріальної допомоги спадкодавцю протягом тривалого часу. Факт надання позивачем матеріальної допомоги спадкодавцю обґрунтовувався лише показами свідків, які не змогли підтвердити джерело отримання ними такої інформації.

Постановою Верховного Суду від 05 лютого 2020 року рішення Апеляційного суду Черкаської області від 15 серпня 2017 року залишено без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 05 лютого 2020 року у справі № 712/7830/16-ц (провадження № 61-28377св18) можна ознайомитися за посиланням <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87517287>

3.4. Підтримання стосунків між жінкою та чоловіком після розірвання шлюбу не має характеру сімейних відносин, а отже, не може бути підставою для виникнення права на спадкування за законом

13 лютого 2020 року Верховний Суд у складі Третьої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, третя особа – Головне територіальне управління юстиції у місті Києві, про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та дружини без реєстрації шлюбу та зміну черговості одержання права на спадкування.

Позивач зазначила, що з квітня 2015 року до серпня 2017 року ОСОБА_1 та ОСОБА_3 перебували в зареєстрованому шлюбі. Після розлучення вона надавала допомогу чоловіку у зв'язку з його хворобою, продовжувала піклуватися про нього, вести спільне господарство, підтримувати сімейні відносини. Після смерті ОСОБА_3 відкрилась спадщина. Від попереднього шлюбу у ОСОБА_3 є син – ОСОБА_2, який є спадкоємцем першої черги.

Позивач вважала, що фактично була дружиною померлого до дня його смерті, а тому має право на спадкування за законом у першу чергу.

Рішенням районного суду, залишеним без змін постановою апеляційного суду, у задоволенні позовних вимог відмовлено.

Рішення судів першої та апеляційної інстанцій мотивовані тим, що підтримання стосунків між позивачем та спадкодавцем після розірвання шлюбу й до часу смерті спадкодавця не можуть бути підставою для встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу і, тим більше, не можуть бути підставою для визначення позивача спадкоємцем за законом.

Верховний Суд погодився з таким висновком судів першої та апеляційної інстанцій, зазначивши таке.

Проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу є спеціальною (визначеною законом, законною) підставою для виникнення у них деяких прав та обов'язків, зокрема права спільної сумісної власності на майно. Визнання майна таким, що належить на праві спільної сумісної власності жінці та чоловікові, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою, відбувається шляхом встановлення факту проживання однією сім'єю, ведення спільного побуту, виконання взаємних прав та обов'язків.

Суди, даючи оцінку наданим доказам та показанням свідків на підтвердження того, що сторони проживали однією сім'єю у вказаний період, дійшли правильного висновку про відсутність між ОСОБА_1 та ОСОБА_3 усталених відносин, які притаманні подружжю.

Позивачем не надано належних доказів, які б давали їй право на спадкування разом із спадкоємцем першої черги за законом, та не доведено відповідними засобами доказування наявності вказаних у статті 1259 ЦК України юридичних фактів у їх сукупності для зміни черговості одержання права на спадкування, а підтримання стосунків між нею та чоловіком після розірвання

шлюбу і до дня його смерті, надання йому матеріальної допомоги, показання свідків не можуть бути підставою для скасування оскаржуваних рішень.

Постановою Верховного Суду від 13 лютого 2020 року рішення Шевченківського районного суду міста Києва від 26 лютого 2019 року та постанову Київського апеляційного суду від 16 липня 2019 року залишено без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 13 лютого 2020 року у справі № 761/24118/18 (провадження № 61-14867св19) можна ознайомитися за посиланням <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87672406>

3.5. Встановлення факту проживання чоловіка і жінки однією сім'єю без реєстрації шлюбу й одночасне перебування в зареєстрованому шлюбі з іншою особою порушує принцип одношлюбності, встановлений у статті 25 СК України, та позбавляє права на спадкування за законом

25 квітня 2019 року Верховний Суд у складі Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув справу за заявою ОСОБА_4 про встановлення факту спільного проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу, заінтересовані особи: ОСОБА_5, ОСОБА_6, Київська міська рада.

Судами встановлено, що ОСОБА_4 та ОСОБА_8 проживали однією сім'єю без реєстрації шлюбу з 2004 року до дня його смерті. Спадкоємцями першої черги є дружина померлого ОСОБА_5 і син ОСОБА_6, які подали до нотаріуса заяви про те, що вони не претендують на спадкове майно. ОСОБА_4 звернулася до нотаріуса з заявою про прийняття спадщини, у якій зазначала, що проживала разом зі ОСОБА_8 однією сім'єю без реєстрації шлюбу більше, ніж п'ять років до моменту його смерті, тому вважається такою, що прийняла спадщину відповідно до частини третьої статті 1268 ЦК України. Нотаріус відмовила ОСОБА_4 у видачі свідоцтва про право власності на спадщину з підстав відсутності доказів родинних, шлюбних чи інших відносин зі спадкодавцем.

Рішенням районного суду, залишеним без змін постановою апеляційного суду, у задоволенні заяви відмовлено.

Суди зробили висновки про неможливість встановлення факту спільного проживання ОСОБА_4 та ОСОБА_8 однією сім'єю без реєстрації шлюбу у вказаний період, оскільки останній за життя перебував у зареєстрованому шлюбі з ОСОБА_5. Тобто, задоволення заяви призведе до порушення принципу одношлюбності, передбаченого статтею 25 СК України.

Верховний Суд погодився із таким висновком судів першої та апеляційної інстанцій, оскільки для встановлення факту проживання чоловіка і жінки однією сім'єю без реєстрації шлюбу необхідною умовою є, зокрема, встановлення факту неперебування осіб у будь-якому іншому шлюбі.

Установивши, що за життя ОСОБА_8 перебував у зареєстрованому шлюбі з ОСОБА_5, суди зробили обґрунтовані висновки про відмову у встановленні факту спільного проживання ОСОБА_4 і ОСОБА_8 однією сім'єю без реєстрації шлюбу, необхідного для прийняття спадщини.

Постановою Верховного Суду від 25 квітня 2019 року рішення Святошинського районного суду міста Києва від 28 серпня 2018 року та постанову Київського апеляційного суду від 28 січня 2019 року залишено без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 25 квітня 2019 року у справі № 759/4596/18 (провадження № 61-3852св19) можна ознайомитися за посиланням <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81436661>

Аналогічна позиція викладена у постанові Верховного Суду від 18 березня 2020 року у справі № 695/1732/16-ц (провадження № 61-38901св18) – <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88375870>

3.6. Наявність лише документів, пов'язаних зі смертю та захороненням спадкодавця, не є доказом перебування з ним у фактичних шлюбних відносинах

25 листопада 2019 року Верховний Суд у складі Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув справу за позовом ОСОБА_1 до Територіальної громади в особі Індустріальної районної у місті Дніпрі ради про встановлення факту проживання однією сім'єю.

Позивач зазначила, що помер ОСОБА_5, після смерті якого відкрилася спадщина. Вона проживала з ОСОБА_5 однією сім'єю як чоловік та жінка без реєстрації шлюбу з 2005 року до дня його смерті. Їй було відмовлено у видачі свідоцтва про право на спадщину у зв'язку з відсутністю документів, які підтверджують родинні відносини з ОСОБА_5, тому просила суд встановити факт проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу з померлим.

Рішенням районного суду позовні вимоги задоволено частково та встановлено факт проживання ОСОБА_1 з ОСОБА_5 однією сім'єю без реєстрації шлюбу з січня 2008 року до дня його смерті.

Постановою апеляційного суду рішення районного суду скасовано, у задоволенні позовних вимог відмовлено.

Рішення апеляційного суду мотивовано тим, що позивачем не доведено належними та допустимими доказами її проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу з померлим ОСОБА_5.

За результатами розгляду Верховний Суд прийняв постанову, в якій зазначив таке.

Належними та допустимими доказами проживання чоловіка та жінки однією сім'єю без реєстрації шлюбу є, зокрема докази: спільного проживання, ведення спільного господарства, наявності у сторін спільного бюджету, проведення спільних витрат, придбання майна в інтересах сім'ї, наявності між сторонами подружніх взаємних прав та обов'язків, інших доказів які вказують на наявність встановлених між сторонами відносин притаманних подружжю.

Звертаючись з цим позовом до суду на підтвердження факту свого проживання з ОСОБА_5 в період з 2005 року позивач надала документи, пов'язані із його смертю та захороненням.

Наявність у позивача документів, пов'язаних зі смертю та захороненням ОСОБА_5 не є належними доказами, оскільки ці документи не підтверджує факт

перебування позивача в фактичних шлюбних відносинах, спільного проживання, ведення спільного господарства та наявності взаємних прав та обов'язків із померлим.

Апеляційний суд дійшов правильного висновку, що вимоги позивача про встановлення факту проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу задоволенню не підлягають та обґрунтовано відмовив у задоволенні позову.

Постановою Верховного Суду від 25 листопада 2019 року постанову Апеляційного суду Дніпропетровської області від 28 серпня 2018 року залишено без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 25 листопада 2019 року у справі № 202/5003/16-ц (провадження № 61-44809св18) можна ознайомитися за посиланням <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85868792>

4. Застосування норм процесуального права

4.1. Встановлення факту проживання однією сім'єю у разі існування спору про право вирішується у позовному провадженні

08 травня 2019 року Верховний Суд у складі Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув справу за заявою ОСОБА_2 про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу, заінтересована особа – приватного нотаріуса Червоноградського МНО ГТУЮ у Львівській області.

Заявник зазначила, що вона фактично проживала однією сім'єю із ОСОБА_5 з березня 2000 року, однак перебувала у зареєстрованому шлюбі з іншим чоловіком, шлюб з яким розірвано лише з вересня 2010 року. У них був спільний сімейний бюджет, вони мали спільний побут. Померли батьки її чоловіка. Згодом помер ОСОБА_5. Організацією поховання чоловіка та його батьків вона займалася сама.

Судами встановлено, що після смерті ОСОБА_5 відкрилася спадщина. До нотаріальної контори із заявою про прийняття спадщини звернулася двоюрідна сестра ОСОБА_5, яка є спадкоємцем третьої черги.

Також судами встановлено, що у провадженні суду знаходиться справа за позовом ОСОБА_8 про встановлення факту проживання однією сім'єю з ОСОБА_5 та визнання її спадкоємицею майна померлого.

Ураховуючи викладене, ОСОБА_2 просила встановити факт спільного проживання однією сім'єю, як чоловіка та жінки, без реєстрації шлюбу її з ОСОБА_5 з березня 2000 року до дня смерті його смерті.

Рішенням районного суду заяву ОСОБА_2 задоволено частково та встановлено факт проживання однією сім'єю ОСОБА_5 та жінки ОСОБА_2 без реєстрації шлюбу з вересня 2010 року.

Постановою апеляційного суду рішення районного суду скасовано та залишено заяву без розгляду.

Рішення апеляційного суду мотивовано тим, що суд першої інстанції не звернув уваги на те, що встановлення факту проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу чоловіка та жінки необхідно заявниці для прийняття спадщини після смерті ОСОБА_5, не з'ясував, чи заведена спадкова справа після смерті спадкодавця, та не встановив коло спадкоємців померлого.

Верховний Суд погодився з таким висновком апеляційного суду, зазначивши таке.

Згідно із пунктом 3 постанови Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 року № 5 «Про судову практику в справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення» роз'яснено, що у тому разі, коли буде виявлено, що встановлення підвідомчого судові факту пов'язане з вирішенням спору про право, суд відмовляє в прийнятті заяви до розгляду в окремому провадженні, а якщо це буде виявлено під час розгляду справи, залишає заяву без розгляду і роз'яснює заінтересованим особам, що вони мають право подати позов на загальних підставах.

Відповідно до частини шостої статті 294 ЦПК України якщо під час розгляду справи у порядку окремого провадження виникає спір про право, який вирішується в порядку позовного провадження, суд залишає заяву без розгляду і роз'яснює заінтересованим особам, що вони мають право подати позов на загальних підставах.

З огляду на викладене, виявивши спір про право, апеляційний суд відповідно до частини шостої статті 294 ЦПК України дійшов правильного висновку про наявність підстав для залишення заяви без розгляду.

Доводи заявника, наведені у касаційній скарзі про те, що незалучення всіх заінтересованих осіб до участі в розгляді справи виникли після набрання рішенням суду законної сили, не спростовує обставину щодо наявності спору про право, що унеможлиблює вирішення в порядку окремого провадження заяви про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу.

Постановою Верховного Суду від 08 травня 2019 року постанову Апеляційного суду Львівської області від 13 березня 2018 року залишено без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 08 травня 2019 року у справі № 454/1106/17 (провадження № 61-17353св18) можна ознайомитися за посиланням <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81796129>

Огляд судової практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду у справах зі спорів, що виникають між особами, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі / упоряд. правове управління (IV) департаменту аналітичної та правової роботи апарату Верховного Суду / Відпов. за вип.: суддя КЦС ВС, к.ю.н, А. Ю. Зайцев. – Київ, 2020. – 35 стор.

Застереження: видання містить короткий огляд деяких судових рішень. У кожному з них викладено лише основний висновок щодо правового питання, яке виникло у справі. Для правильного розуміння висловленої в судовому рішенні правової позиції необхідно ознайомитися з його повним текстом, розміщеним у Єдиному державному реєстрі судових рішень.

